

УДК 323.1(94.478)

Гулай В. В.

**ІНСТИТУЦІЙНО-ПРОЦЕДУРНІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КУРСУ ОУН(Б)
НА ВСТАНОВЛЕННЯ ТОТАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ
НАД ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЮ ЕТНОПОЛІТИЧНОЮ СПІЛЬНОТОЮ
В УМОВАХ РОЗГОРТАННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

Характеризуються інституційно-процедурні механізми реалізації курсу ОУН під проводом С. Бандери на встановлення тотального контролю над Західною Україною в умовах розгортання німецько-радянської війни. Автор окремо акцентує на характерові взаємодії та згодом підпорядкуванні переважної більшості тимчасових органів влади нацистському окупаційному режимові в краї.

Ключові слова: ОУН(б), Західна Україна, тотальний контроль, тимчасові органи влади, нацистський окупаційний режим.

Гулай В. В. Институционно-процедурные механизмы реализации курса ОУН(б) на установление тотального контроля над западноукраинской этнополитической общностью в условиях разворачивания Второй мировой войны.

Характеризуются институционно-пропагандистские механизмы реализации курса ОУН под предводительством С. Бандеры на установление тотального контроля над Западной Украиной в условиях разворачивания немецко-советской войны. Автор отдельно акцентирует на характере взаимодействия и потом подчинении подавляющего большинства временных органов власти немецкому режиму в крае.

Ключевые слова: ОУН(б), Западная Украина, тотальный контроль, временные органы власти, нацистский оккупационный режим.

Hulay V. V. Institutional and procedural mechanisms of realization of course OUN(b) installation of total control over western ethno-political communities with the deployment of Second World War.

It is specified that in the program documents of the Second Great Gathering of Ukrainian nationalists in 1939 the principles of overparty and overdenomination were consolidated much tougher than in the resolution of the First Great Gathering of OUN (1929) under conditions of establishment of total political domination OUN in the future Ukrainian State. In the political guidelines (May 1941) of the OUN, headed by S. Bandera, stressed that they not only take over leadership of Ukrainian political thought, but also education and training of leadership staff and the whole nation, and most importantly – all the fullness of the government at Western. The attention is paid that after the passage of the German-Soviet front to the East in Galicia and Volhynia Banderas OUN secession actively restored and expanded their own organizational network, formed undercontrolled military and police formations, temporary local authorities which pretty quickly came under the control of the Nazis, or from their staff began developing of the collaboration's structures of Nazi regime in the occupied territories of Western Ukraine. Particular weight in the implementation of the course to establish OUN(b) total control over Western Ukraine in the deployment of the German-Soviet war was declaration of Act of the Ukrainian state on June 30, 1941. In these circumstances, the OUN(b) from the pages of newly publications proclaimed itself the only independent political and military organization of Ukrainian people. It is noted that in fact in exchange for the submission to total freedom OUN and its leader promised that in the Ukrainian state will not be social class differentiation and exploitation, which author evaluates how outspoken populism flirting with their own ethno-political community, game on its challenges and promises of extraordinary success in solving social and economic problems in the case of getting

the power. An example of such formation of public support policies OUN(b), its ritualization in the spirit of totalitarian ideologies can become a public oath of allegiance. Thus, promoted the OUN(b) model of social order stemmed from its members voluntarism in the formulation of the ideals of the future Ukrainian Independent State, offered secure full or selective discrimination against other ethnic and political actors in their rights and freedoms, wore distinct extremist orientation, contained elements of populism and in contemporary military and strategic realities of the deployment of the Second World War, clearly showed political adventurism of ideologues and leaders of the Bandera movement.

Key words: OUN(b), Western Ukraine, total control, temporary government, Nazi occupation regime.

Постановка наукової проблеми та її значення. Пропонована тема дослідження видається актуальною в науково-теоретичному та практичному аспектах як важлива передумова для формування та реалізації ефективної державної етнонаціональної політики Української Держави на початку XXI ст., зокрема з урахуванням негативного досвіду маніпулювання міжетнічною конфліктно-конфронтаційною взаємодією у роки Другої світової війни, а результати її розробки також можуть бути використані в навчальному процесі, науково-просвітницькій діяльності тощо.

Аналіз попередніх досліджень. Науково-теоретична розробка окресленої проблеми поступово стає предметом окремої уваги вітчизняних [5; 7; 11; 14; 22] та зарубіжних [8; 21] істориків. Джерельною базу дослідження становлять опубліковані архівні документи [23; 24] та публікації періодичних видань, що почали виходити в Західній Україні на початковому етапі німецько-радянської війни. При цьому слід вказати на недостатність етнополітологічних інтерпретацій даної проблематики, зокрема аналізу інституції як форми організації суспільного життя, діяльності й поведінки людей та процедури впровадження соціальних норм, зразків поведінки та діяльності в політичне життя в умовах війни. Стаття є також спробою аналізу актуальних і невирішених раніше питань, що піднімалися в попередніх публікаціях автора, із введенням в обіг нових наукових джерел.

Метою пропонованої статті є політологічна характеристика інституційно-процедурної складової стратегії та практики боротьби Організацій українських націоналістів під проводом С. Бандери за встановлення тотального контролю над західноукраїнською етнополітичною спільнотою в перші місяці німецько-радянської війни.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення наступних завдань: розкриття програмно-ідеологічних засад ОУН(б) в умовах розгортання Другої світової війни; характеристики способів легітимації владних претензій бандерівців; аналізу маніпулятивно-пропагандистських механізмів використання друкованих періодичних видань Західної України липня–серпня 1941 р.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, після обрання 27 серпня 1939 р. на скликаному Проводом українських націоналістів у Римі II Великому Зборі ОУН головою організації А. Мельника, більшість членів Крайової Екзекутиви на чолі з С. Бандерою не визнала його повноважень та в лютому 1940 р. сформувала власний Революційний провід, який у квітні 1941 р. провів у Кракові власний II Великий Збір, що остаточно закріпило розкол ОУН на дві самостійні й нерідко ворожі структури – ОУН(м) та ОУН(б).

В програмних документах саме II Великого Збору ОУН ще жорсткіше, ніж у постановах I Великого Збору ОУН (1929 р.), закріплювалися принципи понадпартійності і надкласовості за умов тотального політичного панування ОУН в майбутній Українській Державі: “Існування політичних партій буде заборонено законом. Єдино формою політичної організації населення Держави буде ОУН – як підстава державного ладу й чинник національного виховання та організації суспільного життя”. При цьому ОУН проголошувалась орденом кращих, елітою нації [14, с. 19]. Вже незабаром бандерівський відлам організації відстоював тезу, що “ОУН не сміє стати “партією”, але мусить творити

ідейно-політичну й організаційну силу ордену борців і фанатиків” [24, с. 20].

Вже 10 березня 1940 р. Крайовий Провід ОУН (згодом Провід ОУН(б) прийняв рішення підготувати й у найкоротший термін перекинути в Україну необхідну кількість вишколених кадрів з метою створення в Галичині й на Волині штабів національного повстання, розраховуючи, за свідченнями затриманого радянськими органами безпеки члена Проводу Я. Горбового, що “одразу після початку нашого повстання німецька армія повинна була вторгнутися на територію Радянського Союзу під приводом надання нам допомоги і таким чином розпочати війну проти СРСР” [2, с. 44].

У Політичних вказівках Проводу ОУН(б) для низових організацій в умовах війни (травень 1941 р.) наголошувалось, що вона не тільки “перебирає завдання кермувати українською політичною думкою, виховувати і вишколювати провідницьких кадрів та виховання цілого народу”, а найголовніше – “перебере відразу повноту державної влади на ЗУЗ (західноукраїнських землях – *прим. В. Гулай*) як одинока там організована сила і змагатиме до того, щоб своїм вкладом у визвольну боротьбу та державне будівництво зайняти відразу провідне місце в цілій Україні” [24, с. 29]. Пункт 17 розділу “Вказівки” недвозначно пояснював: “Наша влада повинна бути страшною для її противників. Терор для чужинців-ворогів і своїх зрадників” [8, с. 49]. Згідно з цими ж “Вказівками”, польських селян можна було й асимілювати, “переконуючи їх в тому, що вони – українці, тільки латинського обряду” [12, с. 120]. Фізичному винищенню мали підлягати тільки польські націоналістичні активісти (“провідні кадри”) [29, с. 45].

Бандерівський провід проголошував за власною службою безпеки “законну силу державними засобами нищити ворожих елементів” [15, с. 219]. Деталізуючи це завдання, проект “Інструкції Служби безпеки” (вийшла як частина друга інструктивних документів серії “Боротьба і діяльність ОУН під час війни”), що передбачав “нейтралізацію” “росіян, євреїв” як індивідуально, так і національною групою”, польських кіл, котрі “не зреклися мрії про відбудову Великої Польщі коштом українських земель”, висував завдання “здушити в зародку всяку спробу чужинецького елемента в Україні проявити себе як небудь організовано..., не сміє бути ніякої толерантності супроти давнього займанця” [5, с. 20]. На “очищеній з ворожих сил території ОУН творить міліцію, парамілітарні структури та стабільні військові частини і всі необхідні для нормального функціонування державного життя установи, суди... згідно з державною рацією і політичними потребами народу соціальних і господарських перемін – творити всюди Революційні комітети, зложені з українських патріотів, та залізною організацією усе держати в своїх руках...” [24, с. 19]. Таке позиціонування бандерівської структури у військово-політичному просторі війни на українських землях можемо пов’язати із помітним впливом тоталітарної ідеології, прагненням слідом за тим же Б. Муссоліні утвердити “нашу тоталітарну волю” [1, с. 57].

Генеральною лінією політики на Західній Україні провідники бандерівського відлему ОУН проголошували: “Перебираємо всю політичну владу безподільно, зн[ачить] від села – аж до краєвого центру... Других ангажуємо до співпраці помочі, але під нашою кермою... Центром краєвої влади повинен бути Львів”, а під останньою розуміється “краєвий уряд, що як влада територіально-адміністративної одиниці, ЗУЗ, підчиняється центральному Українському Суверенному Соборному Урядові в Матеріку” [24, с. 18].

Одразу ж після проходження фронту націоналісти спромоглися встановити владу в 187 із 200 районів колишніх західних областей УРСР, створили обласні управління в Дрогобичі, Луцьку, Львові, Рівному, Станіславі й Тернополі [16]. Під керівництвом тодішнього Крайового провідника ОУН(б) І. Климів (Легенди) розгорнулися збройні виступи проти відступаючих частин Червоної армії, прикордонних та конвойних військ НКВС, захоплюючи цілі райцентри, як-от Верба на Рівненщині, Старий Самбір Дрогобицької області, Косів та Долина на Станіславщині та ін. [22, с. 238–240]. Наприклад, організована після вступу радянських військ тимчасова місцева адміністрація в Луцьку створила у липні 1941 р. військовий підрозділ під назвою “Відділ окремого призначення імені Євгена Коновальця” на

чолі керівником однієї з підгруп Північної похідної групи ОУН(б) М. Мелешком [2, с. 98].

Паралельно із відновленням та створенням власної мережі, формуванням підконтрольних збройних формувань, ОУН(б) активно формувала тимчасові органи місцевої влади (“управи”, “тимчасові комітети”, “національні рада”), які, як вважаємо за потрібне наголосити, досить швидко або перейшли під контроль гітлерівців, або з числа їх співробітників почалось формування колаборантських структур нацистського режиму на окупованій території Західної України.

Критично оцінюючи післявоєнні спогади одного із мельниківців М. Лопушанського, тим не менше, не можна відкидати того, що на перших початках нацистської окупації ОУН(б) та її Служба безпеки (СБ) діяла у Львові цілком відкрито в справі опанування різними ділянками управління містом та краєм [9, с. 98–99].

У відповідь на розповсюдження радянських листівок із звинуваченням ОУН(б) у співпраці з гітлерівцями вміщувались передовиці на взірць “Геть з брехнею і обманом”: “ОУН співпрацює з німецькою армією і помагає їй та кличе до цього всіх українців щоби в той спосіб скоріше розбити нашого найстрашнішого ворога й відбудувати наше самостійне життя. Бо О.У.Н. – це сам Народ! Самі його найкращі сини, – селяни, робітники! Самі кращі, відважні, незломні борці і герої” [6, с. 1].

Особливої ваги в реалізації курсу на встановлення тотального контролю ОУН(б) над Західною Україною в умовах розгортання німецько-радянської війни набуло проголошення 30 червня 1941 р. Акту відновлення Української держави. Вже в першому його абзаці безапеляційно твердилось: “Волею українського народу, Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери проголошує відновлення Української Держави, за яку покладали свої голови цілі покоління найкращих синів України” [24, с. 123]. Не варто забувати й про те, що в самому акті вказувалось й те, що “новопостала Українська Держава буде тісно співдіяти з Націонал-Соціалістичною Велико-Німеччиною, що під проводом Вождя Адольфа Гітлера творить новий лад в Європі й світі та допомагає Українському народові визволитися з-під московської окупації” [25, арк. 2], що, на нашу думку, переконливо спростовує всі політичні інсинуації окремих тогочасних й теперішніх політиків щодо незалежницького характеру цієї події та її наслідків. Так, у Декларації Українського державного правління у Львові про відновлення Української Держави від 3 липня 1943 р. наголошувалося, що боротьбу за визволення українського народу та відбудову Української Держави “провадить український народ під проводом ОУН і її провідника Степана Бандери...” та одночасно визнається і висловлюється вдячність за те, що “мали змогу dokonати акту відновлення нашої державности саме завдяки побідам славної Німецької армії, яка під проводом свого великого вождя вийшла на боротьбу за новий лад” [26, арк. 1].

У святі Української державности в Станіславі 12–13 липня 1941 р., яке організувала тимчасова управа міста, провід ОУН(б) та духовенство, взяли участь угорські військові, зокрема віддавши честь українському прапорю. Своєю чергою, українські представники зачитали привітальні телеграми на честь угорського регента М. Горті та союзної мадярської армії [17, с. 75]. Набагато переконливішим був калуський крайсгвайтман Герке, який на параді з приводу реорганізації в серпні 1941 р. Української народної міліції в Українську помічну поліцію як частину німецької Служби безпеки закликав “віддати всю свою працю для Німецької Держави й Української Батьківщини” [13, с. 3], що не викликало заперечення з боку бандерівців, які в черговий раз виявляли беззаперечне прийняття існуючих порядків, ідей, цінностей, стандартів поведінки, норм, правил, безумовне схилення перед авторитетом, тобто конформізм.

Проводячи аналогії із тогочасною Італією та Німеччиною, намагалися переконати, що ОУН, як й “організації передових народів: німецького і італійського, обнімає найкращих людей нашого народу ” “центром українського народу в його боротьбі за нове життя є ОУН, є українські Націоналісти” [4, с. 2]. Робилась чітка вказівка, що боротьба за незалежну Україну проводиться “зорганізованими силами Української Нації та під проводом єдиної

керівної політичної сили О.У.Н. на чолі з її Провідником і Вождем Укр. Нації, Степаном Бандерою” [18, с. 1]. У цих умовах ОУН(б) зі шпальт новопосталих друкованих видань проголошувала себе “одиною незалежною, політичною і військовою організацією українського народу” [11, с. 2]. Тому більш ніж переконливими були виділені жирним кольором погрози: “Усі, хто в цілій Україні нині не з нами, не з нашим вождем, той проти нас – той наш ворог” [3, с. 3], що в черговий раз підтверджує прихильність ОУН(б) до крайніх екстремістських поглядів і насильницьких способів досягнення власних цілей.

Фактично в обмін на підкорення тотальній волі ОУН та її вождя обіцялось, що в Українській Державі “не буде несправедливості, визиску, поділу на кляси. Не сміє бути і не буде у ній біди, нужди і темноти”, а український народ “буде жити в Українській Державі побудованій через ОУН, вільним життям і буде паном на своїй землі” [11, с. 2]. Декларувалося, що українські націоналісти творять “не капіталістичну, не комуністичну, не фашистівську, а своєрідну, спеціально українську життєву систему, що є єдино корисна Україні” [4, с. 2], бо “Українська Держава, побудована Організацією Українських Націоналістів буде націоналістичною. Вона буде велика, сильна і незалежна. У ній не буде несправедливості, визиску, поділу на кляси. Не сміє бути і не буде у ній біди, нужди і темноти. Український народ буде жити в Українській Державі побудованій через ОУН, вільним життям і буде паном на своїй землі” [11, с. 2], що, на наше переконання є нічим іншим, як політичним популізмом, тобто заграванням із власною етнополітичною спільнотою, грі на її труднощах та обіцянками надзвичайних успіхів у вирішенні соціально-економічних проблем у разі приходу до влади.

Сутнісною ознакою тоталітаризму і спільною рисою тоталітарних диктатур, як слушно зауважує М. Чабанна, є їх підтримка з боку населення, зумовлена властивими для масового суспільства особливостями людей [27, с. 15]. Прикладом такого формування масової підтримки політичного курсу ОУН(б), її ритуалізації в дусі тоталітарних ідеологій можуть стати публічні присяги вірності, як, наприклад, коли 20 липня 1941 р. за однозначно завищеними оцінками 20 тис. громадянства Стрия та околиць “з піднесеними руками повторило слова приречення... вірності, підпорядкованості Організації Українських Націоналістів під вождем Степаном Бандерою” [20, с. 1].

Ілюзію демократичності процесу відродження української державності, участі у цьому процесі найширших політичних, громадських та культурно-освітніх кіл мало забезпечити створення у Львові т. зв Ради сеньйорів як дорадчого органу при створеному ОУН(б) 30 червня 1941 р. Тимчасовому державному правлінні на чолі з Я. Стецьком. Реорганізована в серпні 1941 р. із Ради сеньйорів в Українську національну раду на чолі з почесним головою – митрополитом Греко-Католицької Церкви А. Шептицьким, була розпущена німцями наприкінці листопада того ж року, коли після включення 1 серпня 1941 р. Галичини до польського Генерал-губернаторства для останніх відпала потреба навіть в самому факті існування такої структури, коли було взято курс на розбудову відкрито колаборантських інституцій. Як відомо, за два тижні до цього вищим нацистським керівництвом було прийняте рішення про розчленування території України і приєднання до польського Генерал-губернаторства, Королівства Румунії та створення райхскомісаріату “Україна”.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, з початком 22 червня 1941 р. агресії Німеччини проти Радянського Союзу війська Вермахту разом зі своїми угорськими й словацькими союзниками, зокрема й завдяки допомозі бандерівців, які врятувались від репресій органів НКВС-НКДБ, здобули без особливих зусиль більшість міст та сіл Східної Галичини й Західної Волині. Пропагована ОУН(б) модель суспільного устрою впливала із властивого її членам волонтаризму у формулюванні ідеалів майбутньої Української Самостійної Соборної Держави, пропонувала зафіксувати повну чи вибірккову дискримінацію інших етнополітичних акторів у їхніх правах та свободах, носила виразну екстремістську спрямованість, містила елементи популізму та, у тогочасних військово-стратегічних реаліях розгортання Другої світової війни, переконливо свідчила про політичний авантюризм

ідеологів та учасників бандерівського руху. Напрямом перспективних наукових студій може стати дослідження зовнішньополітичного виміру політичної програми та практики ОУН(б) в умовах докорінного перелому в Другій світовій війні в 1943 р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Баран В. Теорія тоталітаризму: генеза і сутність / В. Баран // Сучасність. – 1996. – № 9 (вересень). – С. 57–66.
2. Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939–1945) / А. Боляновський / Львівський національний університет імені Івана Франка; Канадський інститут українських студій Альбертського університету. – Львів, 2003. – 686 с.
3. Будуємо Державу // Самостійна Україна. – Станіславів. – 1941. – Ч. 3 (10 липня). – С. 3.
4. Будуємо Самостійну Соборну Українську Державу // Жовківські вісті. Орган українських націоналістів. – Жовква. – 1941. – Ч. 1 (6 липня). – С. 1–2.
5. Веденєєв Д. Українці проти нацизму: політичний вимір / Д. Веденєєв, В. Кучер. – Запоріжжя : “Просвіта”, 2005. – 84 с.
6. Геть з брехнею і обманом // Кременецький вісник. Орган Українського Національного Комітету Кременецького повіту. – Кременець. – 1941. – Ч. 6 (21 серпня). – С. 1.
7. Дзьобак В. Конфлікти в ОУН(Б) і їх вплив на український Рух Опору (1941–1944 рр.) / В. Дзьобак. – К. : ІНФОЦЕНТР, 2005. – 270 с.
8. Дюков А. Второстепенный враг. ОУН, УПА и решение “еврейского вопроса” / А. Дюков. – М. : Фонд содействия актуальным историческим исследованиям “Историческая память”, 2009. – 93 с.
9. Замлинський В. Шлях чорної зради / В. Замлинський. – Львів : Каменярі, 1969. – 168 с.
10. З постанов ІІ великого збору Українських Націоналістів // Бережанські вісті. Орган української районної управи в Бережанах. – Бережани. – 1941. – Ч. 2 (27 липня). – С. 1.
11. Ідеологія й політика Українського Націоналізму (Нарис підставових думок) // Самостійна Україна. – Станіславів. – 1941. – Ч. 4 (12 липня). – С. 2.
12. Ільюшин І. Польська проблема в державотворчій діяльності ОУН і спроба українсько-польського порозуміння в 1940–1941 рр. / І. Ільюшин // Галичина: Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Число 15–16. До 100-річчя від дня народження Степана Бандери. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, 2009. – С. 104–110.
13. Калуська міліція в рядах Німецької Служби Безпеки // Калуський голос. Тижневик. – Калуш. – 1941. – Ч. 5 (7 вересня). – С. 3.
14. Касьянов Г. До питання про ідеологію Організації українських націоналістів (ОУН): аналітичний огляд / Г. Касьянов. – К. : Інститут історії України НАН України, 2003. – 65 с.
15. Онищенко В. О. Спадкоємці свастики і тризуба / В. О. Онищенко // Про справжнє обличчя українського буржуазного націоналізму. – К. : Наукова думка, 1974. – С. 212–232.
16. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Історичні нариси [Електронний ресурс] / В. В. Дзьобак, І. І. Ільюшин, Г. В. Касьянов, А. В. Кентій, С. В. Кульчицький (відп. ред.), О.Є Лисенко, І. К. Патриляк. – Режим доступу : <http://www.lucorg.com/UserFiles/File/Part%201.pdf>
17. Пагіря О. Відносини між угорською армією та українським визвольним рухом на Прикарпатті влітку 1941 року / О. Пагіря // Український націоналізм: історія та ідеї. Науковий збірник. – Вип. І / За ред. О. Багана. – Дрогобич : Посвіт, 2009. – С. 61–89.
18. Під прапором свободи // Терехівські вісті. Орган управи міста Терехівлі. – Терехівля. – 1941. – Ч. 3 (3 серпня). – С. 1.
19. Рева Н. Події на Волині влітку 1943 р. у контексті ролі й місця України в планах

- Радянського Союзу та Німеччини / Н. Рева // Дослідницьким полем війни, без ідеологічних окопів...: матер. наук.-метод. семінару “Україна у Другій світовій війні”, підготовленого кафедрою історії України ЧНУ імені Богдана Хмельницького з нагоди 60-річчя завершення Другої світової війни / За ред. В. В. Масненко, Ю. П. Присяжнюка. – Черкаси : Вертикаль, видавець ПП Кандич С. Г., 2006. – С. 41–48.
20. Свято визволення // Стрийські вісті. Орган міської і районної управи Стрийщини. – Стрий. – 1941. – № 2 (24 липня). – С. 1.
 21. Семиряга М. И. Коллаборационизм. Природа, типология и проявления в годы Второй мировой войны / М. И. Семиряга. – М. : “Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), 2000. – 863 с.
 22. Слюсаренко А. Г. Україна у роки Другої світової війни: Навчальний посібник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів / А. Г. Слюсаренко, І. К. Патриляк, М. А. Боровик. – К., 2009. – 447 с.
 23. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. Т. 1 / Упорядкування і передмова Володимира Косика. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1997. – 384 с.
 24. Українське державотворення: акт 30 червня 1941: зб. док. і матер. / за заг. ред. Я. Дашкевича та В. Кука ; упор.: О Дзюбан; пер. з нім. Г. Сварник. – Львів–Київ : Піраміда, 2001. – 556 с.
 25. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. Р-3833. Крайовий провід Організації українських націоналістів (ОУН) на західноукраїнських землях. Оп. 1 Спр. 5. Акт проголошення так званої “Української держави” 30 червня 1941 р., 7 арк.
 26. ЦДАВО України. Ф. Р. 3833 Крайовий провід Організації українських націоналістів (ОУН) на західноукраїнських землях. Оп. 1. Спр. 6 Декларація, меморандум, звернення та постанови так званого “Українського державного правління” в Берліні. 1 червня-1 вересня 1941 р. 1 арк.
 1. Чабанна М. В. Дослідження сутнісних рис тоталітарного режиму та зіставлення його різновидів у межах теорії тоталітаризму / М. В. Чабанна // Наукові записки НаУКМА. Т. 69. Політичні науки. –2007. – С. 11–16.